

ALTINCI KISIM.

KELİME ÖBEKLERİ.

1061. Kelimelerin şekil bakımından olduğu gibi, mantık bakımından da bir bütün vücuda getiren her topluluğuna biz *Kelime öbeği* (kümesi) adını vereceğiz.

Bir kelime öbeği mantık bakımından az çok tam bir mânayı içine almış bulunur; şekil (veya morfoloji) bakımından ise esas itibariyle tek bir kelimedenden ibaret imiş gibi insiraf hallerini alabilir.

Kelime öbeklerini biz şöyle ayırdediyoruz:

1° Belirtici «déterminatif» öbekler ki, bunlar iki hadden ibaret olup birincisi ikincisini belirtir. *kırmızı ev* (§ 351), *çoban-ın ev-i* (§ 257) gibi. Bu her iki misalde görülenlerin birinci haddine belirtken «déterminant», ikincisine belirtkin «déterminé» adını vereceğiz. Bk. 1066 dan 1149 bendlere..

2° Yanaşmalık «appositionnel» öbekler ki, böylelerinde yanaşma durumunda olan iki ve daha ziyade hadler yalnız bir ferdi bildirirler. (bk. 1150 bendler ve aşağısı) [1].

3° Yedişleyen bir kelime ile onun yedişlediği bir *tümleyen nesne* «complément régime» den yapıma öbekler.

Bunlar yapıları bakımından şöyle çeşitlerde görünebilirler:

a. Mef'uliyile beraber bir fiil çeşidinde: *bir ev yap-mak* «construire

[1] Bunların hepsine değil de yalnız bir türüsüne gramerlerimizde atf-ı beyan «appositif» denilirdi: Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, Barbaros Hayreddin, Dede Korkud, Süleyman Çelebi, Nevşehirlî İbrahim Paşa, Ali Dayı vs... Larousse'da bu şöyle tarif ediliyor: «Bir ismin yanına getirilerek onunla bir tek ve aynı kimseyi veya şeyi bildiren kelimedir: commère la cigogne, le roi Henri, Jean lapin, Capitaine renard, sire Grégoire, vs.» misallerindeki ikinci kelimeler birincilerin atf-ı beyanıdır. Capitaine renard misalinde olduğu gibi renard kelimesi «Capitaine» kelimesinin atf-ı beyanlı *tümleci* «régime» olmak suretiyle sıfat olarak da kullanılır. Fransızca'nın bu «régime = düzem» kelimesi asıl mânasıyla bir fiilin veya fiilininin yedişlediği mef'ul eki katılan kelime yani «mef'ul» olacak. Bu, Fransızca kamustaki tarife göre «aynı bir kelâmın (isim, sıfat, zamir, fiil, ilgiç, zarf, gibi) bir kelimesine gramerec tâbi olan zamirden, isimden veya (master, ortaç, gibi) isimcil şekilden ibaret başka bir kelime» «régime direct» dir: yani *doğaysız nesne* «régime indirect» dedikleri ise *doğaylı nesnedir..* A.U.E

une maison» gibi ki, muhtelif insiraf (ismin halleri) in kullanımına dair olan 256 dan 282 bendlerde daha evvelce bu öbeklerden - dolayısıyla - bahsedilmişti.

b. Yedişlediği kelime ile beraber bir ilgiç çeşidinde: *benim için* «pour moi», (bk. ilgiçler bahsi, § 373 ve aşağıları).

c. Yedişlediği kelime ile beraber bir isim çeşidinde; *bundan başka* «outre cela», «autre que celui-ci»; *bundan uzak* «éloigné d'ici».

Bu öbekler pek sık kullanılır şeyler değildir. Umumiyetle değişmez halde olarak sıfatlar veya zarflar rolüyle kullanılırlar (yukarıki misallere bakınız). Bunlarda hiçbir gramer güçlüğü görünmediği için eserimizde kendilerinden ayrıca ve hususî olarak bahsedilecek değildir.

4° Cümle öbekleri. — Bu öbekler evvelkilerden farklı olarak bir hükmü havi olurlar: *Ahmed g'el-di* «Ahmed est venu».

Bu öbekleri de şöyle ayırıyoruz:

a. *Cümleler* «propositions»;

b. *Yarı cümleler* «quasi-propositions».

1062. *Kelime öbeklerine tatbik edilebilecek umumi kaideler.* — *Birinci kanun.* Bir kelime öbeğine bir lâhika getirileceği zaman bu lâhika bu öbeği teşkil eden her kelime sonunda tekrarlanmaya lüzum görülmeden sadece öbeğin son kelimesi sonuna katılır (bu kaidenin tatbikatını aşağıdaki § 1066 da görünüz).

1063. *İkinci kanun.* — *Bir kelime öbeğinde her tâli unsur esas unsurdan evvel gelir.* — Başka bir söyleyişle, başka bir kelimenin mânasını tamamlayan her kelime o kelimenin evveline getirilir.

Bu kanunun tatbikatını teşkil eden esaslı kaideler şunlardır:

1° Belirtken belirtkinden evvel gelir: *Vāsif* «épithète», vasıfladığı kelime (mevsuf) dan evvel: *kırmızı ev*, § 351), ve belirtici «déterminatif» tümleyen, tümlenmiş kelimedenden evvel (*çoban-ın ev-i*, § 257).

2° (Dolaysız «direct», dolaylı «indirect» ve durumluk «circonstanciel» mahiyetlerdeki) tümleyen nesne «compl. régime» onu yedişleyen kelimedenden evvel gelir: *bir ev yap-mak*, *benim için*, *bundan başka*.

3° Müsned-ün ileyh (yüklenge «sujet») müsnet (yüklem «prédicat») den evvel gelir. (*Ahmed g'eldi*).

Bunların neticesi. — 2 inci ve üçüncü kaidelerden şu çıkar ki, hem mütemmimlerinden sonra hem failinden sonra yer aldığı cihelle, her fiilel şekil ait olduğu öbeğin sonunda bulunur.

1064. *Üçüncü kanun.* — İki evvelki kanunun tatbiki icabından olarak: Bir kelime öbeği insirafa uğradığı zaman bunda sonuçluk «*désinentiel*» lâhikasını alan kelime ancak *başlıca* unsuru teşkil eden kelimedir ki, *öbeğin biricik insiraflı unsuru* sanki kendisidir.

1065. 1061 inci bendde söylenenlere uygun olarak ve 3° maddede kaydedilen kelime gruplarını hariç tutarak biz sinitaks sergileyişi için şu taksimi kabul ediyoruz:

Iıncı ayırım. — Belirtici öbekler;

IIıncı ayırım. — Yanaşmalı öbekler;

IIIüncü ayırım. — Cümle öbekleri.

BİRİNCİ AYRIM.

BELİRTİCİ ÖBEKLER.

1066. Bilindiği üzere belirtici öbekler bir belirtkenle onun *ardınca gelen* (Mk. § 1063) bir belirtkin isimden vücuda getirilir.

MI. : قرمزی او *kırmızı ev* «*maison rouge*»;

چوبانک اوی *çoban-ın ev-i* «*la maison du berger*».

Bu iki örnek misalde görüldüğü üzere bu öbeklerle vücuda gelen topluluk, eşyaları (veya fertleri) yani alem (isim)lerin mutab üzere bildirdiği mefhumları gösterir.

Zaten bu öbeklerin (başlıcası olan) ikinci haddi, tabii haliyle ancak bu alem (isim) le gösterilir.

Bundan da şu çıkar ki belirtici öbekler, hiç değilse prensip itibariyle, alem (isim) lerdeki aynı sonuçluk lâhikalarını yani cemi alâmetini, mülkiyet (izafet) lâhikasını, haliyet sonuçlarını ve *-ki* lâhikasını alabilirler (Mk. § 210).

1067. Bu lâhikaların getirilmesi (§ 1064 de gösterilen kaideye göre) tabii bir halde olur; içlerinde yalnız cemi alâmeti müstesna ki, bunun işleminde bazı hususilikler görülmektedir (Mk. 1113 ve aşağısı).

Bu itibarla şöyle denilir:

Mef'ulün ileyhte: $\left. \begin{array}{l} \text{çoban-ın ev-in-} \\ \text{kırmızı ev-} \end{array} \right\} e.$

Görülüyor ki, kullanış itibariyle sanki yalnız kendisine ait imiş gibi

bütün her türlü lâhikaları alan, sadece sondaki alem (isim) dir. (bununla beraber bk. § 1112).

1068. Lâhikalar yazıda, bile sondaki aleme katılır.

MI.: *صولوق دمتہ soľuk demet-}e «au bouquet fané»,*

ve gerektiği takdirde bunda alelâde fonetik değişikliklere sebep olur. Nitekim mefulün ileyh halinde:

بياض صاريق beyaz sarık «turban blanc»;

بياض صاريقه beyaz sarığ-a «au turban blanc» olur.

1069. Belirtici öbeklerdeki ikinci haddin (esas bakımından bu bir alemdir), mahiyeti-değişmez; fakat birinci hadde iş böyle değildir.

Ve işte bundan dolayıdır ki, belirtici öbekleri iki türlü olarak ayırmak zarureti vardır.

1° (Çoğu zaman bir *katkın* «adjectif» [1] olan) birinci haddi ikinci hadde vâsif «épithète» lık yapanlar (ki Türkçede buna *تركيب توصيفي terkib-i tavsifi* «construction adjective» derler.) [2]

MI.: *قرمزی او kırmızı ev.*

2° (Çoğu zaman bir *alem* «substantif» olan) birinci haddi ikinci hadde

[1] Müellif «adjectif» ile «épithète» i ayrı kullanmak suretiyle arada fark gözetiyor: Evvelce de bahsettiğimiz üzere, «adjectif» Türkçe «katkın» gibi karşılayacağımız bir kelimedir ki, Fransızca tarifine göre «bir isme onu tarif etmek veya tavsif etmek için katılır». Bu tariften de anlaşıldığı üzere «adjectif», ya aslında sıfat olmayan ve yalnız yanındaki kelimeyi tarif etmek yoluyla sıfat gibi bir rol oynayan (bu adam, üç çocuk, keten mendil, efendiden adam, ısgarada balık, ana kuş vs.) misallerindeki (bu, üç, keten, efendiden, ısgarada, ana) gibi sadece tarifçi bir kelime... veya aslında sıfat olan (güzel kitap, arsız çocuk, fena hareket, kısa boy, vs.) misallerindeki (güzel, arsız, fena, kısa) gibi esasında tavsifçi ve dolayısıyla yine tarifçi demek olan bir kelimedir; ve bu takdirde Fransızlar'ın «adjectif qualificatif, adjectif déterminatif» tabirleri Türkçeye geçirilirken «tayini (tarifi) sıfat, tavsifi sıfat» denilmesi yersiz ve mânasızdır. Hele «vasıflayıcı sıfat» mânasıyla «tavsifi sıfat» terkibi pek garip bir şeydir: Zaten sıfat (vasıflayıcı = vâsif) demektir, tekrar «tavsifi» denmesine lüzum yoktur. Hakikatte bunlar Fransız gramer telâkkisine göre (tarifçi katkın, tavsifçi katkın) demek olur. Fransızların (tavsifçi katkın) dedikleri «adjectif qualificatif», bizim asıl sıfat (= vâsif) dediğimiz şeydir. İşte müellif bu asıl sıfatı kastettiği zaman yine tam bu mânada olan «épithète» kelimesini kullanıyor ve «adjectif» diyecek olsa ötekisinin de anlaşılacağından korktuğu için bunu tercih ediyor. Bu sebeple müellifin burada (na'it) mânasında «épithète» dediğini, (sıfat) söziyle karıştırmamak için biz (vâsif) söziyle karşılarıyoruz. A.U.E

[2] Buradaki «construction adjective» de hem isim mahiyetinde olan sıfat, hem asıl sıfat demek olan «épithète» dahildir ki, Türkçe karşılığı «katkınli terkip» olmak gerekti.

mütemmim «complément» lik yapanlar (ki Türkçede ترکیب اضافی *terkib-i izāfi* «rapport d'annexion» derler, § 1091 ve aşağısı).

MI. : جوبانک اوی *çoban-ın ev-i*.

İnci BAHİS — Birinci haddi vâsıf olan belirtici öbekler.

I. VÂSİFA ÂİD KAİDELERİN TEKRAR GÖZDEN GEÇİRİLMESİ.

1070. İçinde vâsıf «épithète» i ile birlikte bir isim bulunan öbekler şu kaideye tabidir:

Vâsıf, belirttiği alem (isim) den evvel gelir.

Katkin «adjectif» münasebetiyle de bahsi geçen § 351 bu kaide şu yukarıda söylediğimiz esasın tatbikinden başka bir şey değildir. Belirtken belirtikinden evvel gelir [1].

MI. : قرمزى او *kırmızı ev.*

1071. *Bu öbeklerin alabileceği lâhikalar.* — Vâsıflı «à épithète» öbeklerde (1087 ve aşağısı; mk. § 328, İhtar, bendlerde kaydedilen müstesna haller hariç olmak üzere) haddi zatında hiçbir lâhika bulunmadığından, izafet terkiplerinde (§ 1094) olduğu gibi bunlarda teşkilci lâhikalar meselesi olamaz.

Vâsıflı öbekler insirafa uğradıkları zaman 1066 dan 1068 bendlerde söylenilenlere mutabık olarak arizi lâhikalar alırlar.

Cemi lâhikası:

MI. : کسکین قلیچ *k'eskin kılıç* «sabre tranchant»;

k'eskin kılıç-lar «sabres tranchants»;

[1] Müellifin bununla anlatmak istediği şudur:

İster tarifçi yani aslında sıfat olmayan bir kelime olsun, ister vasıflayıcı yani aslında sıfat olan bir kelime olsun tarif ettiği veya vasıfladığı kelimeye göre bunların her ikisi de belirtken «déterminant» rolündedir; ve bu takdirde bir belirtkenin ya tarif veya tavsif suretiyle belirttiği kelimenin adı da belirtkin «déterminé» olur. Buna (mevsuf) diyemeyiz. Çünkü belirtkin asıl sıfat olduğu zaman onun vasıfladığı kelime sadece (mevsuf) olabilir. Belirtkin ise, yalnız buna değil belirtken aslen sıfat olmayan bir kelime olduğu zaman onun tarif ettiği kelimenin de adı olur. Kısacası: Belirtken mevkiindeki kelime yalnız tarifçi bir kelime olduğu zaman yanındaki belirtkeni sadece tarif eder; belirtken mevkiindeki kelime yalnız vasıflayıcı bir kelime olduğu zaman yanındaki belirtkeni hem vasıflar hem de belirtir. A.U.E

Mülkiyet (izafet) lâhikası. (müfret muhatap):

كسكين قلیچك *k'eskin kılıc-ıñ* «ton sabre tranchant»;

كسكين قلیچلرك *k'eskin kılıc-lar-ıñ* «tes sabres tranchants»;

Halet sonucu (mef'ulün ileyh):

كسكين قلیچه *k'eskin kılıc-a* «au sabre tranchant», vs.

1072. *Vâsıfın mahiyeti.* — Vâsıf mutat üzere bir veya birçok katkıya veya ortağdan teşekkül eder.

Katkın vasıflayıcı «qualificatif» veya tarif edici «indéfini?» (déterminatif) olur.

MI.: ذكي چوقق *zeki çocuk* «enfant intelligent»;

بو باغچه *bu bağ-çe* «ce jardin»;

بر جنایت *bir cināyet* «un crime»;

گن آدم *g'el-en adam* «l'homme qui vient».

Vâsıf, yukarıki misalde olduğu üzere, bir ortağ halinde bulunduğu zaman bunun adına fiilcil vâsıf «épithète verbale» diyeceğiz. Fiilin katkınlık «adjective» siygaları münasebetiyle bu fiilcil vâsıflardan bahsedilmişti (§ 740 dan 778).

1073. Bir isim birçok katkılar (sıfatlar) la belirtilmiş olduğu zaman vâsıf olan katkılar isme, belirtici olan katkılardan daha yakın bir yerde bulunur.

MI.: بو گنج قادین *bu g'enç kadın* «cette jeune femme»;

بر ماوی چیچک *bir mavi çiçek* «une fleur bleue».

Müstesna. — Mütakellim olan zat «le sujet parlant» bir kelimesiyle ifade edilen fikir üzerinde durmak istediği zaman bu belirtici katkı olan bir kelimesi, isme vasıflayıcı katkı olan kelimedenden daha yakın bir yerde bulunur.

MI.: ماوی بر چیچک *māvi bir çiçek* [1].

[1] Müellif burasını iyice anlatamamış gibi görünüyor:

Bir kere fikrimizce vasıflayıcı olsun, tarif ve tayin edici olsun, sıfatların arzuya göre yer değiştirmesi muhakkak birinin evvel ötekinin sonra gelmesi gibi bir kaideye bağlı değildir.

Yani bizce *bir māvi çiçek*, demekle *māvi bir çiçek* demek arasında mâna farkı yoktur.

Bunlardaki *bir* kelimesi «herhangi bir» mânasındadır.

Bir de *bir* kelimesi «sadece bir, yalnız bir» mânasında olduğu zaman bunda *bir* kelimesinin *i* si vurgulu söylenir. Bu takdirde de *bir* kelimesinin yine vasıflayıcı katkıdan evvel de sonra da yer alması mûsavidir:

Māvi bi'r çiçek, veya.

Bi'r māvi çiçek gibi. A.U.E.

Bu mâna menevişini Fransızca'ya tercüme etmek imkânsızdır. Bu ancak ses perdesiyle sığata daha kuvvetli bir vurgu vermek suretiyle ifade edilebilir.

1074. Öbeğin birinci haddinde görülen bütün katkılar vasıflayıcı olanlardan ise, bunlar nasıl istenirse öyle bir düzendeşlik «coordination» bağlacıyla birleştirilebilir.

MI.: ذكى چوقق (و) كوزل güzel (ve) zeki çocuk «enfant joli et intelligent».

II. KATKILAR (VEYA ORTAÇLAR) DAN BAŞKA İSİMLERLE YAPILMIŞ VASIFLAR.

1175. Şunlar basit bir vasıf gibi kullanılabilirler:

- A. Umumiyetle, miktar (kemiye) isimleri.
- B. Bir takım madde alem (isim) leri;
- C. Daha ileride sayılıp dökülecek olan başka bir takım alemler.

A. MİKTAR İSİMLERİ.

1076. Şunlar bir vāsıf rolü oynıyabilir:

1° 475 den 486 bentlerde bahsi geçen miktar katmaçları (zarfları).

MI.: نه قدر طوز ne kadar tuz «combien de sel?»;

چوق طوز Çok tuz «beaucoup de sel»;

آز شکر az şeker «peu de sucre»;

بر آز شکر biraz şeker «un peu de sucre»;

بو (شو، او) قدر زحمت bu (şu, o) kadar zahmet «tant de peine».

Bunlara çok «beaucoup» mânasında خیلی hayli ve aynı mânadaki (Fransızca asıl «abondant» karşılığı vasıflayıcı bir katkı olan) بول bol kelimeleri de katılabilir.

MI.: خیلی زمان hayli zaman «longtemps»;

شرايه بول صوتاق şarab-a bol su kat-mak «ajouter beaucoup d'eau au vin».

Yine Mk. eski Osmanlıca'da اوکوش (اکوش، اکوش) [Bibl. nat. A. F. T. No. 5, yaprak 71] ve delim, غلام Uygurca tälim.

Eski Osmanlıca'da bir de نیچه nice, nece veya neçe neçe de derlerdi ki, bu ilkin ne

kadar «combien» mânasında olup çok, çok sayıda «nombreux, plusieurs» mânalarında kullanırdı:

Neçe neçe pâdişahlar «de nombreux souverains»;

Bir neçe zaman «pendant longtemps».

Bir da bazan *neçe* yazılıyor idiyse de, böyle yazılış ve okunuşu umumiyetle nasıl «comment» mânasındaki katmaç (zarf) a tahsis ediliyordu.

1077. — 2° sayı isimleri (§ 489 ve aşağısı) ve bazı mühim sıfatlar cemilik «pluralité» bildirirler.

Ml.: *elli kişi* «cinquante personnes»;

biñ bir gece «mille et une nuits»;

bir kaç kuruş «quelques piastres».

1078. *ne kadar* (mk. Lâtincede *quantum*) sūaline cevap olan miktar katmaç (zarf) larından farklı olarak sayı isimleri *kaç* (lâtincede *quot*) sūaline cevap olurlar:

Ml.: *kaç para* «Combien de paras?» (para, kuruşun 40 da bir cüz'ü - *ne kadar para* daha ziyade «combien d'argent» demektir).

1079. — 3° ölçü «mesure» bildiren bir takım tabirler.

Bunlar umumiyetle bir sayı ismiyle alt yanında gelen bir ölçü veya hesap «compte» vahidi kıyasisinden veya bu mânada arızî olarak kullanılan bir kelimededen yapılmış bulunur [1].

Meselâ *dört arşın çuha* «quatre pics de drap» sözündeki *dört arşın* «quatre pics» (bir pic = 76 santimetre) tabiri gibi. Başka misaller:

bir kadeh su «un verre d'eau»;

üç çuval un «trois sacs de farine»;

beş tabur redif «cinq bataillons de redif» (ihtiyat «réserve» askerleri);

[1] Bu gibi maddi miktar bildiren isimlerin kendilerinden sonraki kelimelere sıfat rolünü yapmaları, bunların esasen sonlarına *lik*, *lık* nispet eklerinin katılmasıyla yapılmış sıfatlar olmalarından ileri geliyor fikrindeyiz. Bu *lik*, *lık* lar böyle yerlerde hazf ve takdir edilmiş bir mahiyette kullanılıyor, demektir (bk. § 1083, ihtar).

bu kadar (lık) para;

bir kadeh (lik) su;

üç çuval (lık) un;

beş tabur (lık) redif;

altı okka (lık) ekmek;

on dönüm (lük) tarla;

yirmi deste (lik) küt;

bir gami bağdayın bir apaz (lık)

çaşnı-si, vs. A.U.E

التی اوقه اکمک *altı okka ekmek* «six oques de pain» (bir okka = 1 kilogram 28);

اون دونم تارلا *on dönüm tarla* «10 arpents de champ» (1 dönüm = takriben 36 ares);

یگرمی دسته کاغذ *yirmi deste kât [1]* «20 mains de papier»;

بر کئی بوغدا یک بر آهاز چاشنیسی *bir g'emî buğday-ın bir (h) apaz çaşnı-sı* (atasözü) «une poignée (suffit pour donner) le goût de tout un bateau de blé» (Proverbe).

Miktarlık bir tabir, izafet terkibi olarak da yapılmış olsa yine belirtken rolünü yapabilir.

MI.: *bir arka gük-ü odun* «une hottée de bois» (mot à mot: «une charge de dos de bois») [*Burhân-ı Kât-ı, Türkçe, s. 56, l. 3.*]

Bir de ikinci haddi *doğa* kelimesi olan şu izafet tekipli miktar sıfatlarına bakınız (s. 912).

Mk. Öteki Türk dillerindekilerini:

köp tâvâ-lâr (dâvâ-lâr) gük-i kitabı «plusieurs charges de chameau de livres» (*Tezk. Eol., s. 252, l. 1.*);

sen-ön baş-uñ uç ağır-ı buğda? (A.U.E) «trois fois le poids de ta tête de blé» (FETH. AH., s. 146).

1080. İçinde mikdarlık bir belirtken bulunan bir öbeğin esas haddi, tabirin bütünü cemilik bildirse bile müfret olarak kalır.

MI.: *iki el* «deux mains»;

birçok kimese «beaucoup de personnes».

Böylelerinde cemilik fikri belirtken tarafından kâfi derecede ifade edilmiş sayılır.

1081. Bununla beraber bazan belirtkenin cemi alâmetini de aldığı bu neviden isim öbekleri de olur ki, o zaman bunlardaki cemi, mübalaga «amplification» mânasındaki cemidir (mk. § 212).

MI.: *birçok kimeseler* «beaucoup de personnes»;

kaç kere-ler «combien de fois».

[1] Bu (Farsça) kelime Azerce'de «(insanlardan ibaret) takım» mânasıyledir:

MI.: *bu esnâ-da Movrav (gürçüce) üst-ün-ce* (başında Movrav olarak) *bir deste adam yet-iş-ir* (A.U.E) «sur ces entrefaites arrive le chef de police avec son escorte» (AHUNDOF, s. 196). J. D.

1082. Asıl mânası habbe «grain» demek olan (ve Türkçe'de *tâne* diye söylenen) Farsça dane *dâne* «pièce» kelimesi ile yapılmış itnablı «pléonastique» tabirleri de (mikdar belirtkenleri) denilse bu öbeğe yaklaştırmalıdır; bu *tâne* kelimesi, sadece birer birer sayılan şeylerden bahsedildiğini bildirir:

ایکی دانه چکر دک *iki tâne çekirdek* «deux noyaux»;
 ایکی دانه الماس *iki tâne elmas* «deux diamants»;
 ایکی دانه اوکوز *iki tâne öküz* «deux boeufs»;
 ایکی دانه چوق *iki tâne çocuk* «deux enfants».

Bu misallerden de anlaşılıyor ki, *tâne* kelimesi ayırdımsız olarak eşyaların hepsinde ve hattâ insanlarda dahi kullanılabilir. Hiç değilse bu, konuşma dilinde böyle oluyor; fakat yazı dilinde ve resmî dilde belirtken kelimenin mahiyetine göre *tâne* kelimesi şu kolimelerle değişmiş bulunur ve şöyle kullanılır:

نفر * *nefer* «individu», adamlar hakkında;
 راس * *re's* «tête», davarlar için ve eskiden köleler hakkında;
 عدد * *aded* «nombre», nakit para ve ufak tofok eşya hakkında;
 باب * *bab* «porte», binalar hakkında;
 کتبه *kit'a* «pièce», yazılı şeyler ve gemiler hakkında;
 پارہ *para* «morceau», gemiler ve toplar hakkında.

MI.: بیہ نفر عسکر *biñ nefer asker* «mille soldats»;
 اوج باب خانہ *üç bab hâne* «trois maisons».

tâne kelimesi de ilkin kıymetli taşlara mahsus olarak kullanılırdı. Bazan yazıda sayı ismine katılıyordu.

Eski Osmanlı resmî dairelerince kullanılan bu yoldaki istilahların Bibl. nat., A.F.T 41, yaprak 33 ve 34 te daha tam bir listesi bulunmaktadır.

1083. Sayı isminden sonra gelên kelimenin alelâde hizmeti ölçü vahidi kıyası olmak değilse bu yolda yapılmış belirtkene bazan

لك -lik
 لیک -lık
 lâhikası (§ 522 ve aşağısı) getirilir.

MI.: اون گون *on gün* «dix jours»;

اون گونلک سیاحت *on gün-lük seyâhat* «dix jours de voyage, voyage de dix jours»;

بش کوملک *beş g'ömlük* «cinq chemises»;

بش کوملک بز *beş g'ömlüklik bez* «de la toile pour cinq chemises»;

یدی غروشلق کتاب *yedi kuruş-luk kitap* «livre de sept piastres»;

الیشر بیك لیرالق بر روت *elli-şer bin lira-luk bir servet* (birçok kim-selerden bahsederken) «une richesse de 50,000 livres, chacun».

MI.: بەش گونلک بايات *beş gün-lük bayat ekmek* «pain rassis de cinq jours»;

*milyon-**lık** bir zat «millionnaire»;*
*asır-**lık** düşman «ennemi séculaire», vs.*

İHTAR. — Kullanışın tayin ettiği bir takım hallerde ölçü vahidi kıyasını gösteren kelime hazfedilerek *-lik* lâbikası doğrudan doğruya sayı ismine katılır:

بیکله بر آت biñ-lik (= bin (kuruş)-luk) bir at «un cheval de mille (piastres).

Bu gibi bazilli hallerde takdir edilen kelimeler şunlardır:

گروش کوروش kuruş «piastre»;

اوڭه okka veya قی قیqe «coque»;

آرشین arşın «pie»;

دیرم dir(h)em.

MI. : *بیکله بر شیشه biñ-lik (= bin (dirhem)-lik) bir şişe «une bouteille de 1,000 dirhems (3 litre kadar).*

Bazen yaş bahsinde kullanılır:

MI. : *قوتلق بر آدام kırk-lık (kırk (yıl)lık?) bir adam «un homme âgé d'une quarantaine d'années»;*

یتشیشک بر ایتدی yetmiş beş-(yıl)lık? bir efendi «un monsieur de 75 ans»;

داهایر آیتق بر چوجوق daha bir ay (müddet) -lık bir çocuk «un enfant d'un moi à peine».

Bu çeşit tabirler şu kadar kuruşluk (meselâ: *iki-lik* «pièce de 2 piastres» *yirmi-lik* «pièce de 20 piastres» veya paralık (meselâ: *on-lık* «pièce de 10 paras») bir nakdi bildirmek üzere alem (isim) olarak da kullanılabilirler.

biñ-lik kelimesi «1000 dirhemlik şişe» mânasiyle alem (isim) olarak da kullanılır.

1084. Bir de şu anlaşılabilmiş oluyor ki, Türkçedeki belirtken öbekler arasında kısmilik «partitif» mefhumuna yer verilmiş değildir (meselâ Fransızca'da olduğu gibi A.U.E) «beaucoup de pain» (yani ekmekten bir kısım olarak çok «mikdar» A.U.E) denilmeyip çok ekmek (Fransızcası kelime kelime: «beaucoup pain») denilir.

Kısacası, Türkçede miktar belirtkenleri aynıyle vasıf belirtkenleri halinde bulunurlar.

B. MADDE ALEM (İSİM) LERİ.

1085. *طاش taş, «pierre», آلتون altın «or», دیرم demir, اخشاب ahşab, veya آچاğ ağaç «bois», ايبك ipek «soie», كچه k'çe «feutre» vs. gibi madde isimleri şu gibi tabirlerde belirtken hizmetini görebilirler:*

طاش کوری taş k'öprü «pont de pierre»;

آلتون کوستک altın k'östek «chaîne de montre en or»;

دیرمباش demir baş «tête de fer» (İsveç kralı XII inci Şarl'ın lakabı);

«*ahşab hāne*» «maison en bois»;

«*ipek mendil*» «mouchoir de soi»;

«*keçe külâh*» «bonnet de feutre» (Yeniçerilerde);

«*bağa sap-ı bir.g'öz-lük*» «un face à main à manche en écaïl».

MI.: «*ot minder*» «coussin à varech»;

«*toprak duvar*» «mur de terre»;

«*pirlantâ düğme*» «bouton de brillant» vs. [1].

Madde ismi mecazi bir mâna ile de kullanılabilir :

«*toz şeker*» «sucre en poudre»;

«*inci diş* [2]» «dent de perle».

C. BELİRTKEN VAZİFESİNİ GÖREBİLEN BAŞKA ALEM (İSİM) LER

1086. Başka bir takım alemler de bir kısım hazır tabirlerde [3] sıfat olarak kullanılabilirler :

MI.: «*kız çocuk*» «fillette» (mot à mot.: «fille enfant»);

«*kız kardeş*» «sœur» mot à mot.: «fille frère»);

«*arslan adam*» «homme brave» («*aslan*»);

«*eşek herif*» «imbécile» (mot à mot.: «âne individu»);

[1] Bunlar aslında : taştan olan köprü, altından yapılan köstek vs. yerindedir. Nitekim «*kız çocuk*», «*kız kardeş*», «*ana kuş*», «*baba hindi*», «*yavru yılan*» vs. gibileri de «*kız (olan) çocuk*» ve «*kardeş*», «*ana (olan) kuş*», «*baba (olan) hindi*», «*yavru (olan) yılan*» yerindedir. Esasen birer cins alemi olan bu kelimeler basit durumlarında alelâde isim mahiyetinde olup, ancak böyle terkiplerde vasfiyet mânasını alarak nahvî sıfat rolünü oynarlar.

Şu halde böyle terkipleri, bazı gramercilerin yaptıkları gibi izafet terkihi nev'inden saymak yanlış bir şeydir. Çünkü izafet (maddî veya mânevi iki varlıktan birinin ötekine ait oluşu) fikrini bildirir. Bunlarda ise böyle bir fikir ve rol yoktur. A.U.E

[2] Bazı Türk gramercileri bu yoldaki terkihi larsça'yı takliden yapılmış sayıyorlar ki bu, yanlıştır. Benzerlik burada tesadüfidir : Diğer Hind - Avrupa dillerinden çoğunda bulunanlar gibi onlar mürekkep isimlerdir. J. D.

Buradakiler : «*toz*» (gibi olan, halinde olan) «*şeker*»; «*inci*» (gibi olan) «*diş*» vs. yerindedir. A.U.E

[3] Burada müellifin hazır tabirler dediği yalnız «*kız çocuk*», «*kız kardeş*» gibi şeyler olacak. Yoksa («*arslan adam*», «*eşek herif*», «*acem basması*» kitap) bunlardan değildir. Bunlar da «*arslan (gibi olan) adam*», «*eşek (gibi olan) herif*», «*acem basması (olan) kitap*» yerindedir. A.U.E